

Др Игор Вуковић*

О СИТУАЦИЈАМА ПОСРЕДНОГ ИЗВРШИЛАШТВА У СРПСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

У кривичном праву разликују се три форме извршилаштва: непосредно извршилаштво, посредно извршилаштво и саизвршилаштво. Посредни извршилац је оно лице које кривично дело врши преко другог лица. Посредни извршилац има власт над другим лицем, јер има надмоћну вољу или знање у односу на њега, што му омогућава да преко њега остварује своје замисли. Типичне примере посредног извршилаштва представља искоришћавање детета или неурачуњливог лица за вршење кривичног дела. У српској литератури још увек нису јасно дефинисане ситуације у којима постоји потреба за овом конструкцијом. Нарочито је сложено разграничење посредног извршиоца и подстрекача, с обзиром да је, према српском праву и прихваћеној лимитираној акцесорности, саучесништво могуће и без кривице непосредног извршиоца. Аутор разматра типичне ситуације посредног извршилаштва и проблеме које примена овог института подразумева у примени права.

Кључне речи: *Посредни извршилац. Лице као оруђе. Власт над делом. За блуде извршиоца и посредника.*

Посредно извршилаштво подразумева вршење кривичног дела *преко другог лица*. Ова констелација представља изузетак у кривичном праву, из разлога што онај ко дело другог подстиче или њему на неки начин доприноси, али у њему непосредно не утиче, редовно представља саучесника – подстрекача или помагача. У случају посредног извршилаштва ситуација је нешто другачија, јер одлучивање о вршењу кривичног дела не лежи на непосредном извршиоцу. Његова основна карактеристика јесте искоришћавање одређеног *недостатка* другога за извршење властитог кривичног дела. Иза посредника, као својеврсног лица „из сенке“, догађајем управља посредни извршилац, који руке посредника користи за остварење свог наума. Овај други

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду, igorvu@ius.bg.ac.rs.

је само *људско оруђе*, средство првога који као централна личност влада над оним што се остварује, тако да само недело представља резултат његове воље. У савременој литератури, управо концепт *власти над другим* представља кључно материјално обележје посредног извршилаштва, према којем се овај институт разграничава у односу на подстрекавање као облик саучесништва.¹

Институт посредног извршилаштва у европско законодавство прелази из немачког права. Дуго је у европском праву важила је тзв. *строга* (екстремна, потпуна) акцесорност, која је подразумевала да је саучесништво могуће само у случају противправног и скривљеног дела извршиоца.² То је значило да није била могућа одговорност саучесника без кривице извршиоца. Како би се омогућило да кривично одговара и онај ко је учествовао у делу лица које је поступало без кривице (нпр. душевног болесника или детета), настала је средином XIX века конструкција посредног извршилаштва, која је служила попуњавању празнина на плану кажњавања, насталих применом строге акцесорности.³ Усвајањем ограничене (лимитиране) акцесорности, која је омогућавала заснивање саучесништва и без скривљеног дела извршиоца, омогућено је да се искоришћавање душевне болести, недозрелости или других сличних стања казни као подстрекавање, па је овај основни разлог постојања конструкције посредног извршилаштва отпао. И поред тога, међутим, посредно извршилаштво је као институт и даље опстало, иако се отворио проблем његовог смисленог разликовања у односу на подстрекавање.

Ситуације подстрекавања и посредног извршилаштва делом се преклапају, па се разграничење углавном чини преко материјалног критеријума *власти над делом*, који је уобличио и у светску литературу увео немачки аутор Роксин (*Roxin*), иако назнаке сличних размишљања налазимо и раније.⁴ Делом влада онај ко његово одвијање држи под својом паском, ко у сваком тренутку може да одлучи да дело прекине или даље настави – ко једном речју предста-

¹ Kristian Kühl, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Franz Vahlen, München 2008⁶, 656.

² Вид. Hans Heinrich Jescheck, Thomas Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*, Duncker & Humblot, Berlin 1996⁵, 655.

³ Günter Stratenwerth, Lothar Kuhlen, *Strafrecht. Allgemeiner Teil I. Die Straftat*, Franz Vahlen, München 2011⁶, 226. У систему тзв. јединственог учина лаштва, које не познаје саучеснике већ само извршиоце различите по доприносу, важећег у аустријском праву, посредно извршилаштво не постоји као посебан вид извршилаштва, већ се његове констелације разматрају као видови извршења дела подстрекавањем (вид. Ernst Eugen Fabrizy, „§§ 12 14¹¹“, у: Frank Höpfel, Eckart Ratz [Hrsg.] *et al.*, *Wiener Kommentar zum Strafgesetzbuch*, Wien 2005², 15).

⁴ Вид. Claus Roxin, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band II. Besondere Erscheinungsformen der Straftat*, C. H. Beck, München 2003, 15 16.

вља *централну фигуру* догађања. Такву власт има најпре непосредни извршилац који влада радњом; саизвршилац поседује функционалну власт над делом, док посредни извршилац влада другим лицем. Посредни извршилац надмоћно господари над положајем другог, иако овом подређеном препушта остварење дела, зато што фактички *влада свешћу или вољом оруђа*. Како се дело посредника урачунава посредном извршиоцу, сви елементи дела на плану остварења бића, противправности и кривице испитују се код посредног извршиоца независно од посредника. Власт над свешћу односно вољом лица-оружа прати одговарајући *недостатак* на страни посредника, према којима се одређују типичне констелације посредног извршилаштва.

Проблем разграничења подстрекавања и посредног извршилаштва постоји и у српском праву. Подстрекавање је такав однос где се други с умишљајем наводи на вршење кривичног дела. Иако наш законодавац говори о подстрекавању да се „изврши кривично дело“ (вид. чл. 34 Кривичног законика),⁵ опште је прихваћено да је саучесништво у односу на извршилаштво само ограничено акцесорно, што подразумева да није неопходна кривица извршиоца дела. То уосталом сад изричито предвиђа и Кривични законик, који у чл. 36, ст. 2 прописује да „основи који искључују кривицу извршиоца (чл. 23, 28. и 29. овог законика) не искључују кривично дело саизвршиоца, подстрекача, или помагача код којег кривица постоји“. Тиме је озакоњена лимитирана акцесорност коју су и раније прихватили наша теорија и судска пракса. На плану кажњавања начелно нема разлике, јер се и подстрекач кажњава казном прописаном за извршиоца (чл. 34, ст. 1 КЗ).⁶

У основним ситуацијама посредног извршилаштва посредник у делу као оруђе редовно не одговара. Ради се о тзв. *принципу одговорности*.⁷ Тек у деликтној неодговорности оног који непосредно

⁵ Кривични законик КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/05, 72/09, 111/09 и 121/12. Означаване је недоследно јер КЗ прави разлику између „кривичног дела“, с једне стране, и „противправног дела у закону предвиђеног као кривичног дела“, с друге стране. Према принципу ограничене акцесорности, подстрекавање је умишљајно навођење другог да учини противправно дело у закону предвиђено као кривично дело.

⁶ Разлика би евентуално постојала да је наш законодавац утврдио некажњивост неуспелог подстрекавања. Како се кажњивост неуспелог подстрекавања рав на према кажњивости покушаја кривичног дела на које се наводи (чл. 34, ст. 2 КЗ), криминалне зоне покушаја подстрекавања и покушаја посредног извршилаштва се преклапају. Ипак, то не значи да је кажњавање извршиоца и подстрекача једнако. Саучесништво се у свакој својој форми сматра блажим видом учествовања у делу од сваке форме извршилаштва, што и суд узима у обзир приликом одмеравања казне.

⁷ Helmut Frister, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, С. Н. Beck, München 2009⁴, 360; Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 664; Rudolf Rengier, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, С. Н. Beck, München 2010², 350. Овај принцип прихваћен је и у швајцарском праву (вид. Günter Stratenwerth, *Schweizerisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I: Die Straftat*, Stämpfli Cie AG, Bern 1996², 342).

врши дело налази се нарочити интерес успостављања конструкције онога ко њиме управља. На страни непосредног извршиоца постоји одговарајући недостатак, који због неостварења законских обележја дела, противправности или кривице онемогућава његово кажњавање. Обрнуто, чињеница да је непосредни извршилац кривично одговоран за учињено дело, онемогућава закључак да неко друго лице влада над догађањем уместо њега. Ипак, иако овај граничник води правној сигурности – он не важи безизузетно. Доследно примењен, он би нпр. подразумевао да већ нехатна одговорност непосредног извршиоца искључује посредно извршилаштво. Ако лекар медицинској сестри „потури“ инјекцију с отровом уместо инјекције с леком, евентуална отклоњива стварна заблуда сестре, која би ипак водила њеној одговорности за нехатно лишење живота, морала би према овом принципу да води одговорности лекара за подстрекавање, а не за посредно извршење. Овај исход се у страниј литератури углавном с правом одбацује, јер лекар не препушта одлучивање о делу медицинској сестри. Управо супротно, обмањивањем се слободно одлучивање медицинске сестре заправо заобилази, тако да она и даље представља оруђе лекара независно од своје евентуалне непажње. Утолико овај принцип подразумева да „лице из сенке“ не одговара као посредни извршилац уколико се налази иза умишљајног и одговорног извршиоца.⁸ Слободно делујући, одговоран учинилац редовно се не може сматрати оруђем другог, који онда тек представља саучесника.⁹ Реч је о важном корективу кривичне одговорности посредством другог лица, који ће нам у спорним констелацијама бити од помоћи у тумачењу квалитета посматраних понашања.

1. НЕМОГУЋНОСТ КОНСТРУКЦИЈЕ ПОСРЕДНОГ ИЗВРШИЛАШТВА

Како је и посредно извршилаштво форма извршилаштва, оно такође мора да испуни неопходне претпоставке које се за односни деликт захтевају за извршиоца. Због тога посредно извршилашт-

⁸ Volker Krey, *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band 2. Täterschaft und Teilnahme, Unterlassungsdelikte, Versuch und Rücktritt, Fahrlässigkeitsdelikte*, W. Kohlhammer, Stuttgart 2002, 34.

⁹ Последњих деценија све је актуелнија правна фигура тзв. „извршиоца иза извршиоца“ (*Täter hinter dem Täter*), која подразумева да су и непосредни и посредни извршилац у пуном смислу одговорни за учињено, а да њихов однос, имајући у виду критеријум власти над делом, ипак не заслужује да буде вредно ван тек као подстрекавање, независно од могућег једнаког кажњавања. Најважнија слична констелација, одговорност организатора криминалне групе, остаје изван на ших разматрања. Реч је о фигури која заправо наличи организовању злочиначког удружења као виду саучесништва који је постојао у нашем кривичном праву до 2005. године.

во није могуће код *власторучних деликата*, чији је услов да радња извршења буде предузета својеручно.¹⁰ Тако се родоскрвњење може остварити само властитим вршењем обљубе или с њом изједначеног чина са сродником одређеног степена сродства (вид. чл. 197 КЗ). Како посредно извршилаштво подразумева нешто управо супротно – да се дело врши преко другог – таква могућност овде је искључена. Тако онај ко лаковерну слабовиду старицу, која је присуствовала извршењу кривичног дела, вештом обманом наведе да да објективно лажан исказ, не може да одговара као посредни извршилац кривичног дела давања лажног исказа (чл. 335 КЗ), јер ово дело може извршити само онај ко непосредно даје лажан исказ. Стога онај ко овде наводи на давање лажног исказа може да представља само подстрекача.

Исто важи и у погледу такозованих *посебних деликата* (*delicta propria*), ако посредни извршилац нема тражено извршилачко својство.¹¹ Док општи деликт начелно може остварити свако лице, код посебних деликата круг потенцијалних извршилаца од почетка је ограничен, тако да опис може да оствари само лице које поседује одговарајуће лично својство (нпр. само службено лице, војно лице, лекар, родитељ, итд.). Ако једно лице, гадљиво на крв, замоли свог доброг пријатеља, иначе месара, да батинама изнуди неко признање од трећег лица, ниједан од њих двојице не може одговорати за кривично дело изнуђивања исказа (чл. 136 КЗ), јер и једном и другом недостаје статус службеног лица. Како службеничко кривично дело не може извршити онај ко ово својство нема, тај захтев једнако погађа сваки вид извршилаштва.¹²

Како посредно извршилаштво подразумева свесно и вољно искоришћавање другог лица, овај однос није остварив ни код *нехат-*

¹⁰ Walter Gropp, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Springer, Berlin Heidelberg 2001², 341; Bernd Heinrich, *Strafrecht Allgemeiner Teil II. Besondere Erscheinungsformen der Straftat, Unterlassungs und Fahrlässigkeitsdelikt, Irrtums, Beteiligungs und Konkurrenzlehre*, W. Kohlhammer, Stuttgart 2010², 184. У нашој литератури слич но Јован Бутуровић, „Посредни извршилац у југословенском кривичном праву“, *Југословенска ревија за кривично право* 4/1987, 196; Недељко Јованчевић, „Посредно извршилаштво у КЗ Србије“, *Правни живот* 7 8/2011, 186.

¹¹ Вид. нпр. Peter Cramer, Günter Heine, у: Adolf Schönke, Horst Schröder *et al.*, *Strafgesetzbuch. Kommentar*, С. Н. Beck, München 2011²⁶, 501; Udo Ebert, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, С. F. Müller, Heidelberg 2001³, 198. Посредно извршилаштво није могуће ни код деликата који подразумевају нарочиту позицију дужности извршиоца, чији извршилац може бити само титулар дужности. Тако, ако мајка без оправданог разлога избегава пријем позива за војну вежбу свог сина, не можемо је сматрати по средним извршиоцем избегавања војне обавезе (чл. 394 КЗ), већ само саучесником (овде помагачем), јер њу не погађа „обавеза лица у резервном саставу“. Исто важи и у погледу гарантних дужности код неправих омисивних деликата.

¹² Али, неће бити сметњи да они у својству подстрекача и извршиоца одговарају за кривично дело мучења (чл. 137, ст. 2 КЗ).

них деликата.¹³ Таква конструкција је и сувишна, јер нема сметњи да се овакав посредни извршилац евентуално сматра самосталним извршиоцем нехатног деликта. Стави ли немаран отац флашу с отровним средством за негу биљака на сто, а његово петогодишње дете послужи жедно комшијско дете након игре, мислећи да се ради о лимунади, отац је непосредни извршилац нехатног лишења живота малишана (чл. 118 КЗ).¹⁴

2. ОБЛИЦИ ПОСРЕДНОГ ИЗВРШИЛАШТВА

Како видимо, вршење кривичног дела преко другог лица, које не представља подстрекавање већ посредно извршилаштво, одликује *подређена улога* посредника, односно владајућа улога посредног извршиоца.¹⁵ Ако ове власти нема, нема ни посредног извршилаштва. Владање над каузалним током почива или на *надмоћној вољи* или на *надмоћном знању* посредног извршиоца,¹⁶ путем којих он искоришћава какав недостатак посредника. Из ових различитих форми искоришћавања другог лица настали су различити облици посредног извршилаштва. Ситуације искоришћавања незнања односно какве заблуде посредника много су чешће у пракси, док се надмоћна воља посредног извршиоца исцрпљује у констелацијама принуде. Ситуације посредног извршилаштва можемо поделити и анализирати према различитим критеријумима. С обзиром на то да се недостатак оруђа може налазити на различитим местима у структури кривичног дела, ове ситуације се уобичајено разликују према овом моделу.

2.1. Недостаци оруђа на плану предвиђености дела

Како је услов саучесништва противправно дело извршиоца, ситуације у којима људско оруђе не остварује обележја законског описа искључују могућност саучесништва (подстрекавања односно помагања),¹⁷ па се као једини вид успостављања кривичне одговорности намеће управо однос посредног извршилаштва. Чињеница да оруђе није остварило ни обележја дела предвиђеног у закону – не дотиче евентуалну одговорност посредног извршиоца. Услов постојања

¹³ Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 664; Ulrich Weber, у: Jürgen Baumann, Ulrich Weber, Wolfgang Mitsch, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Ernst und Werner Gieseking, Bielefeld 2003¹¹, 700.

¹⁴ Веберов пример (*ibid.*). Да је дете било старије од четрнаест година, у обзир би дошла и евентуална његова одговорност.

¹⁵ Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 665; К. Kühl, 656.

¹⁶ Р. Cramer, G. Heine, 495.

¹⁷ У обзир долази тек покушај подстрекавања (чл. 34, ст. 2).

противправног дела непосредног извршиоца односи се искључиво на акцесорност саучесништва, али не и на (посредно) извршилаштво.¹⁸

2.1.1. Оруђе као жртва посредног извршиоца

Навођење другога заблудом или принудом на самоповреду, самоубиство или оштећење властите ствари редовно не остварује законски опис кривичног дела, јер самоповреда, самоубиство или оштећење властите ствари нису кривичноправно кажњиви. Већина аутора ове ситуације отуда сматра видом посредног извршилаштва убиства, телесног повређивања или оштећења туђе ствари, правећи разлику у односу на некажњиво саучесништво.¹⁹ Ипак, према нашем праву, саучесништво у самоугрожавању другог није увек некажњиво. Тако навођење на самоубиство или помагање у самоубиству представља посебно кривично дело (чл. 119 КЗ), чији је тежи облик, штавише, учествовање у самоубиству детета или неурачунљивог лица (чл. 119, ст. 4 КЗ). Законодавац је сматрао да навођење на самоубиство или помагање у његовом извршењу у односу на ова лица представља по својој суштини вид убиства, чак и кажњавање, изричито везавши за чл. 114 КЗ (тешко убиство).²⁰ Међутим, иако је у материјалном смислу реч о облику убиства, у формалном смислу се не ради о посредном извршењу убиства, већ о непосредном извршењу тежег облика навођења на самоубиство и помагања у самоубиству.

Проблем могу представљати оне ситуације навођења другог лица на самоубиство, код којих се не ради о детету или неурачунљивом лицу, али где самоубица такође не доноси слободну одлуку да себи одузме живот, као у примеру лица које моли простодушног да му дода електрични кабл који је заправо огољен, или одговорност вештице за давање Снежани отроване јабуке из познате бајке браће Грим. Ово чињенично стање не може се подвести под чл. 119, ст. 4 КЗ, јер жртва није неурачунљива или дете. Још је мање прихватљиво да учинилац одговара за основни облик навођења на самоубиство, јер жртва ни нема представу да себе лишава живота.²¹ Иако се у литератури сличне ситуације тумаче као посредно изврши-

¹⁸ Супротно Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд 2012⁴, 117.

¹⁹ Вид. нпр. R. Rengier, 353.

²⁰ „Ако је дело из става 1. овог члана учињено према детету или према неурачунљивом лицу, учинилац ће се казнити по члану 114. овог законика“ (чл. 119, ст. 4 КЗ).

²¹ Према појединим схватањима и навођење на свесно самоугрожавање може водити одговорности за убиство или телесну повреду уколико једно лице има бољи преглед у погледу евентуалних последица у односу на онога ко себе свесно доводи у опасност. Умишљајно давање другоме хероина на уживање може водити не само одговорности за омогућавање уживања опојних дрога (чл. 247 КЗ), већ и одговорно

лаштво убиства које не представља однос три (посредног извршиоца, оруђа и жртве), већ два лица (посредног извршиоца и жртве),²² овде, и поред манипулације другим, изостаје непосредно остварење описа од стране посредника у делу, као нужна претпоставка посредног извршилаштва. Отуда навођење на несвесно самолишавање живота представља вид убиства, али у облику *непосредног извршилаштва*. У супротном, многе ситуације усрђења које одликује искоришћавање незнања жртве (нпр. сипање другог отрова у пиће или стављање под његово возило експлозивне направе која се активира паљењем возила од стране жртве), сувишно бисмо морали сматрати посредним извршилашвом, иако се, заправо, само ради о модалитету непосредног извршења. Исти став заступамо и у оним констелацијама које подразумевају самоповређивање или оштећење властите ствари.²³

У неким ситуацијама искоришћавања жртве као оруђа правна квалификација није тако једноставна. Тако је у једном бизарном примеру из немачке судске праксе (случај „Сиријус“)²⁴ оптужени једној лаковерној жени представио себе као изасланика са звезде Сиријус, који је послат на Земљу да значајним људима, као што је она, омогући да након земаљског живота наставе живот на овој звезди. Да би се то десило, жена је морала да почини самоубиство, након чега би се као уметница пробудила у свом новом телу на обали Женевског језера, што је била претпоставка њеног даљег „пута“ на Сиријус. Жена је убацила укључени фен у каду са водом, али је овај покушај самоубиства ипак преживела.²⁵ Вештачење је показало да жена није патила од психичких поремећаја, иако „није била свесна да чини стварни покушај самоубиства“.²⁶ „Изасланик са Сиријуса“ је

сти за убиство, ако је омогућавалац имао потпунију представу о могућим ризицима (P. Cramer, G. Heine, 497; C. Roxin [2003], 34).

²² Aristotelis Charalambakis, „Selbstötung aufgrund Irrtums und mittelbare Täterschaft“, *Goldammer's Archiv für Strafrecht* 11/1986, 496 фн. 70; B. Heinrich, 186; Urs Kindhäuser, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Nomos, Baden Baden 2009⁴, 334; Arnd Koch, „Grundfälle zur mittelbaren Täterschaft, § 25 I Alt. 2 StGB“, *Juristische Schulung* 5/2008, 400.

²³ Штавише, овде бисмо сврстали не само искоришћавање заблуде већ и других недостатака, с обзиром на то да за разлику од самоубиства овде изостаје одговарајућа инкриминација.

²⁴ BGHSt 32, 38.

²⁵ 23 годишњакиња је била несамостална и оптерећена комплексима, слепо верујући оптуженом. Овај ју је при том навео да закључи животну осигурање чији би он био корисник, јер је и за живот „на оној страни“ наводно био неопходан новац (вид. детаљније Hartmut Braunschneider [Hrsg.] *et al.*, *Best of STGB. Die wichtigsten Entscheidungen zum Strafrecht*, AchSo!, Köln 1994⁵, 133).

²⁶ Питање је у којој је мери уверење жене да би смрћу „њен психо физички идентитет и индивидуалност искусили тек модификације“ утицало на њено одлучивање да оконча своје актуелно постојање. Објашњење суда да жена овде није веровала да прелази у некакву трансцендентну егзистенцију, већ да само

осуђен за покушај тешког убиства, јер га је суд сматрао посредним извршиоцем на темељу његовог надмоћног познавања чињеница, што је омогућило да женом управља као обичним оруђем.

Закључак суда из угла нашег права не сматрамо међутим адекватним, јер се заправо ради тек о односу подстрекавања, односно о варијацији искоришћавања заблуде о *мотиву*.²⁷ Наиме, у литератури се поставља питање да ли представљају посредно извршење убиства и она навођења другога на самоубиство, која, иако не дотичу слободно одлучивање о престанку живота, подразумевају извесно обмањивање у погледу разлога одлуке; нпр. жртви се лажно приказује да пати од неизлечиве болести, емоционално крхком старцу лажно се представља да је његова супруга страдала у саобраћајној незгоди, девојка фингира свом младићу да ће се заједно убити, с тим да он то први учини, итд. Како је овде одлучивање начелно слободно, ко код другога изазове или искористи заблуду о мотиву остаје саучесник у самоубиству, али не и посредни извршилац убиства. У законодавствима, међутим, у којима навођење на самоубиство није кажњиво, такво решење није могуће. Отуда не изненађује решење суда, који је, осећајући да овде постоји извесна празнина у кажњавању, сматрао да је ипак реч о убиству (у посредном извршилаштву), с идејом да је одлучивање о властитој смрти било у неку руку у власти другога.²⁸ То није прихватљиво објашњење, јер саопштавање другоме сличних неповољних вести није *condicio sine qua non* самоубиства.²⁹ Осим тога, уплашеном на располагању стоји могућност обраћања стручним лицима, који би његове страхове развејали.³⁰ Отуда је изричита инкриминација слична српској (чл. 119 КЗ), која би квалитативно према запрећеној казни разликовала ове ситуације – најпримереније решење.³¹

привидно лежи као леш у кади, настављајући истовремено своје земаљско постојање у другом телу (*ibid.*) не може да потре чињеницу да је одлучивање о окончању властитог живота начелно било слободно. Сваки разлог сличне одлуке, у поређењу са тако драстичним актом, увек изгледа мање или више ирационалан. Утолико не изненађује што је образложење да овде изостаје представа да се чини истинско самоубиство снажно критиковано у литератури (вид. нпр. Wolfgang Joecks, у: Bernd von Heintschel Heinegg [Hrsg.] *et al.*, *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch. Band I. §§ 1 51 StGB*, С. Н. Beck, München 2003, 1032).

²⁷ Одлучивање за посредно извршење тешког убиства било је у овом случају снажно оптерећено чињеницом да навођење на самоубиство према немачком праву, за разлику од српског права није кажњиво. Отуда би суд у супротном морао да ослободи оптуженог, и поред снажног криминално политичког осећаја да је такав исход неправичан.

²⁸ Вид. Н. Frister, 366; В. Heinrich, 198.

²⁹ С правом А. Koch (2008а).

³⁰ К. Kühl, 660; С. Roxin (2003), 33.

³¹ Отуда не изненађује што увођење инкриминације каква постоји у нашем праву заступају многи аутори (вид. нпр. А. Koch [2008а], 401; С. Roxin [2003], 34).

2.1.2. Неодољива сила у односу на оруђе

О посредном извршилаштву нема помена у српском Кривичном законнику; као облике саучесништва у кривичном делу Законик предвиђа само саизвршилаштво (чл. 33 КЗ), подстрекавање (чл. 34 КЗ) и помагање (чл. 35 КЗ), тако да посредно извршилаштво, као вид извршилаштва, нема јасно место у систему. Једина ситуација коју је могуће протумачити као вид посредног извршилаштва налази се у чл. 21 КЗ, који говори о кривичноправном значају силе и претње. Према овој одредби, није кривично дело оно дело које је учињено под дејством *неодољиве силе*, у ком случају се као извршилац кривичног дела сматра лице које је ову силу применило (чл. 21, ст. 3 КЗ).

Спорно је да ли оног ко се послужи другим за остварење кривичног дела применом *неодољиве силе* треба сматрати непосредним или посредним извршиоцем. Према владајућем схватању, ако изостаје *вољна радња* посредника може бити говора само о непосредном извршилаштву,³² јер се лице овде користи више као механичко средство; нпр. лице А са балкона гурне лице Б на лице В чију повреду хоће. Овде повреду остварује људско тело не као личност већ као физички предмет у садејству са силом земљине теже. Према другом схватању, које се код нас углавном и прихвата,³³ нема разлога да се коришћење другог лица, чак и уколико изостаје његова вољна радња, не сматра посредним извршилаштвом. Ово друго схватање има тај недостатак да искоришћавање лица које не испуњава услове за кривичноправно релевантно делање, не задовољава услов да се дело врши преко другог лица као *личности*. Оруђе се овде користи као средство у физичком, механичком смислу. Заправо, свако учење о кривичноправној радњи, које налази да она изостаје под дејством *неодољиве силе*,³⁴ за исход мора имати закључак о непосредном извршилаштву. Отуда одредбу чл. 21, ст. 3 КЗ сматрамо сувишном.

Слично кривично дело постоји нпр. и у швајцарском (чл. 115), аустријском (чл. 78) или грчком законодавству (чл. 301).

³² Тако Ј. Бутуровић, 196; Мирослав Ђорђевић, „Посредни извршилац кривичног дела“, *Анали Правног факултета у Београду* 1 2/1994, 59. Вид. такође А. Charalambakis, 497; Fritjof Haft, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Eine Einführung für Anfangssemester*, C. H. Beck, München 2004⁹, 201; Günther Jakobs, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Grundlagen und die Zurechnungslehre*, Walter de Gruyter, Berlin New York 1993², 631; W. Joecks, 1023; V. Krey, 33; G. Stratenwerth, L. Kuhlen, 227. У швајцарском праву тако G. Stratenwerth, 340, иако многи други аутори, слично нашој доктрини, примену апсолутне силе сматрају видом посредног извршилаштва (*ibid.*).

³³ Вид. нпр. Н. Јованчевић, 193; З. Стојановић, 172.

³⁴ Вид. Игор Вуковић, „Кривичноправни појам и функције радње“, *Crimen* 1/2012, 78 и даље.

2.1.3. Долозно оруђе без квалификације

Овде посредник у делу не остварује биће дела јер му недостаје одговарајуће лично својство као објективно обележје бића. Како недостаје главно дело извршиоца, подстрекавање није могуће. Узмимо да се службеник налази у поседу поверљивих информација с ознаком службене тајне. Он моли свог познаника, који нема службеничко својство, да ове документе извади из његовог радног стола и да их достави локалним новинама. Како пријатељ није службено лице, он не може представљати извршиоца одавања службене тајне (чл. 369 КЗ). Посредник овде такође не остварује објективно биће дела. Према појединим нашим ауторима управо су ове ситуације, када се захтева одређено посебно својство извршиоца (тзв. *delicta propria*), пример када треба прихватити конструкцију посредног извршилаштва. Тако Стојановић налази да би посредни извршилац ту било оно лице које има одређено тражено својство „које је подстрекло друго лице које то својство нема да изврши кривично дело“.³⁵ Лице које без неопходне квалификације остварује кривично дело представљало би само помагача.³⁶

Учење о власти над делом овде наилази на проблем, јер независно од непостојања личног својства делом не влада посредни извршилац већ посредник.³⁷ Фактичка власт посредног извршиоца овде изостаје. Да би се, међутим, избегла празнина у кажњавању, заступа се својеврсна *нормативна власт* над делом, која би подразумевала да је ималац личног својства, као могући извршилац, једини имао моћ да ангажује лице које ово својство нема.³⁸ Нормативна власт као критеријум разводњава основну идеју о реалном, фактичком владању другим.³⁹ Стога ово објашњење, као допуна принципа фактичке власти над делом, није прихватљиво. И поред тога, међутим, криминално-политички разлози избегавања празнина у кажњавању захтевају да се и у овом случају прихвати конструкција посредног извршилаштва.⁴⁰

³⁵ З. Стојановић, 172. Вид. такође и Драгољуб Атанацковић, „Саучесништво у кривичном делу“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право* 1 2/1995, 33; М. Ђорђевић, 59; Љубиша Лазаревић, *Коментар Кривичног законика*, Правни факултет Универзитета Унион, Београд 2011², 188.

³⁶ Изузетно би ово лице одговарало као извршилац неког другог кривичног дела једнаке или веће тежине од дела у којем је помагало (Ј. Бутуровић, 197).

³⁷ Peter Bringewat, *Grundbegriffe des Strafrechts. Grundlagen Allgemeine Verbrechenlehre Aufbauschemata*, Nomos, Baden Baden 2008², 268.

³⁸ Између осталих тако Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 670; R. Rengier, 354.

³⁹ Arnd Koch, „Grundfälle zur mittelbaren Täterschaft, § 25 I Alt. 2 StGB“, *Juristische Schulung* 6/2008, 499. Аутори који захтевају кумулативно и фактичку и нормативну власт над делом (нпр. V. Grey, 51) одбацују у овом случају могућност посредног извршилаштва.

⁴⁰ Ако то према околностима буде могуће, предност би имала квалификација саизвршилаштва. Не можемо међутим прихватити схватање да се посредно извршилаштво по дефиницији може подвести под одредбу о саизвршилаштву из чл. 33 КЗ,

2.1.4. Долозно оруђе без намере

Ситуација тзв. долозног оруђа без намере такође се у нашој литератури представља као модалитет посредног извршилаштва.⁴¹ Овде посредник у делу, иако поступа с умишљајем, не поступа у намери која представља субјективно обележје бића дела. Тако можемо замислити да једно лице замоли свог пријатеља уметника да за потребе наводног одржавања вежби из Криминалистике направи за њега лажне новчанице, иако се новац заправо хоће ставити у оптицај као прави (вид. чл. 223, ст. 1 КЗ).

Учење о власти над делом наилази на проблем да објасни и ситуације искоришћавања долозног оруђа без тражене намере. Овде такође тешко може да се говори о фактичкој власти над другим лицем, које делује свесно и вољно. Отуда је учење о власти над делом и овде принуђено да брани концепт нормативне власти посредног извршиоца.⁴² Срећом, сличне ситуације немају велики практични значај, јер се код кривичних дела против имовине, код којих се најчешће налази намера као субјективно обележје бића дела, дело врши у намери да се себи или *другом* прибави противправна имовинска корист.⁴³ У сваком случају, и овде се ради о прихватању конструкције посредног извршилаштва из криминално-политичке потребе, с обзиром да подстрекавање није могуће.

2.2. Недостаци оруђа на плану противправности

Можемо замислити да лице-средство уопште не поступа противправно. Тако можемо замислити да лажно пријављивање другог као починиоца кривичног дела за исход има његов притвор или осуду на казну која подразумева лишење слободе. У том случају, поред обележја кривичног дела лажног пријављивања (чл. 334 КЗ) починилац би као посредни извршилац остваривао и обележја кривичног дела противправног лишења слободе (чл. 132 КЗ).⁴⁴ Његова власт над де-

у смислу посредног саизвршења остварењем заједничке одлуке „другом радњом“ (тако Н. Јованчевић, 191). Како посредни извршилац по правилу не учествује не посредно у делу, редовно није могуће закључити његов саизвршилачки допринос. Истовремено, ситуације које подразумева посредно извршилаштво искључују сваку заједничку одлуку. На концу, ту и нема власти над другим која би омогућавала слично тумачење.

⁴¹ Вид. нпр. Д. Атанацковић, 32; М. Ђорђевић, 58; Љ. Лазаревић, 188.

⁴² К. Kühl, 663.

⁴³ G. Stratenwerth, L. Kuhlen, 228.

⁴⁴ Вид. нпр. W. Joecks, 1025; К. Kühl, 665; G. Stratenwerth, 345. Прихватљивије је међутим решење да се одговорност за лишење слободе веже за само лажно пријављивање. Смислено је отуда размислити о увођењу тежег облика лажног пријављивања, у случају да су услед дела наступиле нарочито тешке последице за пријављено лице.

лом огледа се у томе што он зна на који начин се према позитивним прописима суд као оруђе мора понашати, и ту околност користи.⁴⁵

Могуће је да се искористи и какав основ који искључује противправност посредничког дела. Тако можемо замислити да лице А хоће повреду свог ривала лица Б, за којег зна да је напрасит и болесно љубоморан. С тим циљем, он овоме лажно представи како се лице В набацује његовој девојци, при чему лице А зна да је В физички много снажнији од лица Б. Како је и претпоставио, лице Б нападне лице В, које га у нужној одбрани повреди. Лице А се овде послужило лицем В као средством, рачунајући на његову нужну одбрану као вид повређивања ривала.⁴⁶ Замисливи су и други основи искључења противправности.⁴⁷ Све наведене ситуације несумњиво представљају констелације посредног извршилаштва.

2.3. Недостаци оруђа на плану кривице

Овде се могу сврстати све оне ситуације у којима посредник поступа без кривице. Како су према чл. 22, ст. 1 КЗ елементи кривице урачунљивост, умишљај и свест о забрањености дела, може се радити о искоришћавању било којег од ових недостатака. Ове констелације су нарочито спорне, јер је за разлику од претходних констелација, где без конструкције посредног извршилаштва и није могуће кажњавање – овде замисливо и подстрекавање, с обзиром на

⁴⁵ У делу литературе се не прихвата да суд као државни орган нема механизме утврђивања истине и да се он у том смислу може инструментализовати као оруђе у рукама грађана (А. Koch [2008a], 401). И према овом схватању би се међутим као пример посредног извршилаштва могла навести ситуација искоришћавања заблуде полицијског службеника, којем се лажно приказује да је неко лице учинилац кривичног дела, а где службеник на основу чл. 229 ЗКП а (Законик о кривичном поступку, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/01 и 68/02 и *Службени гласник РС*, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07 и 72/09) одређује задржавање до 48 сати.

⁴⁶ Ипак, већина аутора би у датом примеру искључила посредно извршилаштво, не прихватајући да је довољна заблуда о мотиву која се изазива код нападача. Тек ако се и нападач налази у власти постојаће посредно извршилаштво (тако нпр. Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 668; К. Kühl, 666).

⁴⁷ Тако надређено војно лице може наредити потчињеном да учини кривично дело које се тиче службене дужности, нпр. да неовлашћено фотографише војни објекат (чл. 416 КЗ). Потчињени за ово дело неће одговарати, јер се не кажњава ако учини кривично дело по наређењу претпостављеног које се тиче службене дужности, „осим ако се наређење односило на извршење кривичног дела за које се може изрећи пет година затвора или тежа казна, а потчињени је знао да извршење наређења представља кривично дело“ (чл. 430 КЗ). Како према једном схватању у нашој литератури наређење претпостављеног искључује противправност дела (вид. З. Стојановић, 1069, супротно Љ. Лазаревић, који сматра да се ради о основу искључења кажњивости), наредбодавца не би сматрали подстрекачем, јер недостаје противправно дело извршиоца као услов лимитиране акцесорности саучесништва. Отуда је наредбодавца неопходно сматрати посредним извршиоцем (слично и Р. Cramer, G. Heine, 500).

то да саучесништво подразумева противправно дело извршиоца које и овде постоји.

Иако је границу саучесништва и извршилаштва овде могуће поставити и својерсном индивидуализацијом мерила, према конкретної зрелости и душевном стању посредника, такво решење не води правној сигурности.⁴⁸ Стога је исправније одредити се за посредно извршилаштво или подстрекавање према поузданијим правилима које пружа теорија власти над делом. Основни критеријум је по нама тај да ли учинилац *зна* за околност која искључује кривицу код непосредног извршиоца.⁴⁹ Ако је то случај, постоји власт над другим која води посредном извршилаштву.⁵⁰ Ако лице не зна да влада оруђем, он не представља посредног извршиоца, јер његов умишљај не обухвата ову конститутивну околност. Ово решење је ваљано, јер закључак о подстрекавању не делује правично ако једно лице свесно искоришћава конституционални дефицит другог за остварење властитих циљева.⁵¹ Осим тога, конструкција „кривичног дела без извршиоца“ (нпр. убиство без убице), што подразумева решење подстрекавања (онај ко дело врши преко детета је подстрекач а дете није извршилац јер је кривично неодговорно) не чини нам се логична,⁵² иако је могуће бранити и став да се статус извршиоца задобија независно од евентуалне одговорности.

2.3.1. Дете као оруђе

Искоришћавање деце за вршење кривичних дела у страниој литератури се данас готово без изузетка тумачи као посредно извршилаштво.⁵³ ЗМУКД је искључио примену кривичних санкција према деци (чл. 2).⁵⁴ Иако тиме није речено да је искључена кривица детета, чињеница да законодавац о детету говори као о „лицу које у време извршења противправног дела, у закону предвиђеног као кривичног, није навршило четрнаест година“ – иде у прилог закључку да дете поступа без кривице. Тако можемо замислити како родитељ наводи своје седмогодишње дете да му из самопослуге кришом изнесе једно пиво или како му даје 50 динара да разбије нечији про-

⁴⁸ С правом С. Roxin (2003), 59.

⁴⁹ F. Haft, 203; Johannes Wessels, Werner Beulke, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, С. F. Müller, Heidelberg *et al.* 2011⁴¹, 202.

⁵⁰ Супротно, Ј. Бутуровић, 196, који, иако признаје да у том случају лице има власт над другим, конструкцију сматра сувишном, сматрајући да се ради о варијанти непосредног извршилаштва, слично коришћењу било ког другог средства.

⁵¹ К. Kühl, 668.

⁵² V. Krey, 38, 44.

⁵³ У швајцарском праву вид. нпр. G. Stratenwerth, 344.

⁵⁴ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/05.

зор. Већ смо констатовали да ограничена акцесорност саучесништва омогућава да родитеља из нашег примера сматрамо подстрекачем на ситну крађу (чл. 210 у вези са чл. 34 КЗ) односно на уништење и оштећење туђе ствари (чл. 212 у вези са чл. 34 КЗ), независно од тога што само дете није кривично одговорно. Ипак, слично тумачење сматрамо мање пожељним од закључка о посредном извршилаштву. Надмоћан положај у односу на субјекта који је и на плану разумевања противправности својих аката и на плану недозрелости свог психичког апарата у подређеном положају у односу на наредбодавца, чак и независно од евентуалног вршења родитељске, васпитачке, наставничке или друге сличне улоге – говори у прилог таквом закључку.

Спорно је до ког узраста дете може да представља оруђе у рукама другог, с обзиром на то да током свог сазревања стиче све потпунији увид у евентуалну противправност понашања која предузима. Тако један 12-годишњак или 13-годишњак редовно има представу да је његово дело правом забрањено.⁵⁵ Иако ово размишљање има смисла, већина аутора ипак из разлога правне сигурности не доводи у питање формалну границу коју поставља законодавац (у нашем праву 14 година), сматрајући однос власти над другим *правном* а не фактичком категоријом.⁵⁶ Отуда и евентуална ранија зрелост детета не дотиче квалитет успостављеног извршилачког односа.

2.3.2. Неурачунљиво оруђе

Као и у случају детета као средства, и када се као оруђе за остварење властитих циљева користи неурачунљиво лице, овај однос се у упоредној литератури углавном тумачи као констелација посредног извршилаштва. Школски пример представља лажно представљање лицу оболелом од параноидне шизофреније да га прогања неко конкретно лице, које параноик након тога лиши живота, а чију смрт заправо лажливац хоће. У страниј доктрини се навођење неурачунљивог лица на вршење противправних дела ре-

⁵⁵ Ову разлику прави и Стојановић, сматрајући међутим, сходно неподељеном ставу наше теорије, да навођење детета на вршење недела према лимитираној акце сорности представља подстрекавање, али да би искоришћавање „сасвим малог дете та“ за извршење кривичног дела могло представљати посредно извршилаштво (вид. З. Стојановић, 172). Слично и Д. Атанацковић, 34.

⁵⁶ На пример, Peter Hünerfeld, „Mittelbare Täterschaft und Anstiftung im Kriminalstrafrecht der Bundesrepublik Deutschland“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/1987, 238; Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 668. Супротно W. Joecks, 1028, који одлучним сматра фактичку власт према околностима конкретног случаја. У односу на малолетнике би се према неким схватањима вредновање да ли се ради о подстрекавању или о посредном извршилаштву вршило према околности ма конкретног случаја (тако А. Koch [2008а], 401 фн. 21). Не мислимо да је посредно извршилаштво, бар по овом основу, оствариво у односу на малолетнике, јер су они ипак кривично одговорни. Сама чињеница да кривично право привилегује малолетнички статус није довољна за закључак о посредном извршилаштву.

довно сматра видом посредног извршилаштва. У српској литератури, због строге примене лимитиране акцесорности, ствари стоје другачије, па се сматра да се ради о подстрекавању. Једино Лазаревић заступа став да „посредним извршиоцем треба сматрати и онога ко остварује обележје неког кривичног дела преко неурачунљивог лица“, подразумевајући да је управо то „најтипичнији пример коришћења долозног средства“.⁵⁷ Закључак о посредном извршилаштву је прихватљивији, јер ове констелације сликовито показују на који начин се нечија болест искоришћава за властите циљеве. Стварање одлуке код другог почива на злоупотреби болесне идеје прогањања, па закључак да се ради о подстрекавању не осликава ваљано природу успостављених односа.

2.3.3. Оруђе у стварној заблуди

У неким констелацијама посредног извршилаштва и нема стварања одлуке код другог да учини нешто противправно, већ други служи за вршење кривичног дела као голи каузални чинилац. Искоришћавање заблуде о обележјима кривичног дела као вида стварне заблуде (чл. 28 КЗ) код жртве – представља најпознатију варијацију посредног извршилаштва. Ту се за дело користи лице које поступа без умишљаја (тзв. „недолозно оруђе“). Школски пример јесте ситуација у којој лице облачи лекарску униформу и тек запосленој медицинској сестри издаје налог да једном пацијенту да већ припремљену инјекцију која заправо представља отров.⁵⁸ Медицинска сестра овде не усмрђује умишљајно, јер има погрешну представу да пацијенту даје средство за умирење. Како неотклоњива стварна заблуда у којој се сестра налази искључује њену кривицу (вид. чл. 28 и чл. 36, ст. 2 КЗ), она не одговара за убиство. Стварна заблуда се може односити на различита обележја бића дела.⁵⁹

У нашој литератури, иако наилазимо и на другачија схватања,⁶⁰ искоришћавање неотклоњиве стварне заблуде посредника не води по-

⁵⁷ Љ. Лазаревић, 188.

⁵⁸ Или, лице даје другоме пиштољ наводно напуњен ћорцима, којима овај хоће да застраши трећег, док се у стварности ради о пиштољу напуњеном правом муницијом.

⁵⁹ Тако можемо замислити да једна радница у хотелу замоли другу да јој из гардеробе ресторана донесе једну бунду, како би у хладној зимској ноћи часком ис трчала напоље и купила цигарете. Колегиница то учини, верујући да ће се њена познаница брзо вратити, што ова међутим није уопште намеравала, јер је управо била отпуштена. Радница бунду овде одузима без намере прибављања противправне имовинске користи за себе или другог због чега сама не остварује крађу. Друга радница која одлази са бундом остварује као посредни извршилац обележја крађе, иако сама не одузима ствар. Колегиница истовремено представља и недолозно оруђе, јер је у заблуди у погледу обележја да је ствар туђа. Стога она не поступа умишљајно.

⁶⁰ Вид. нпр. Н. Јованчевић, 193; З. Стојановић, 172. Нејасно је међутим због чега би посредно извршилаштво онда важило само у овој констелацији, а не и у дру

средном извршилаштву већ подстрекавању. У оним законодавствима, где се сматра да заблуда о обележјима дела искључује већ биће дела а не кривицу, закључак о посредном извршилаштву је изнуђен, јер у том случају лице у таквој заблуди не поступа противправно, па учествовање у његовом делу не може ни да представља саучесништво. Иако у нашем праву доминира супротно становиште, искоришћавање стварне заблуде о бићу сматрамо типичном констелацијом посредног извршилаштва, јер се са поступањем другог овде калкулише на начин сличан деловању механичких каузалних фактора, што се из да-тог примера јасно види.

На евентуалну одговорност посредног извршиоца за убиство не би утицало ни ако је заблуда медицинске сестре евентуално била *отклоњива*.⁶¹ Наиме, ако је учинилац био у стварној заблуди због своје непажње, свог нехата, одговараће за кривично дело учињено из нехата ако је законодавац такво кривично дело изричито предвидео (чл. 28, ст. 3 КЗ). Како је усмрћење другог из нехата кажњиво (чл. 118 КЗ), медицинска сестра не може избећи кривичну одговорност ако је у њеном поступању било елемената небрижљивости.⁶² То, међутим, према изложеној концепцији не би утицало на закључак о посредном извршилаштву, јер је оруђе, иако ју је могло избећи – и даље у заблуди. И овде дакле, постоји искоришћавање дефицита другог, независно од његове евентуалне личне одговорности. У прилог таквом закључку говори и снажан криминално-политички осећај да би саучесништво у нехатном делу, иако као решење могуће, према запрећеној казни водило незаслуженом привилеговању доприноса господара догађања.

Посредни извршилац не мора да изазове стварну заблуду код другог; могуће је искоришћавање већ постојеће погрешне представе у којој се овај налази.⁶³ У том случају у посредно извршилаштво заправо прерастају радње *помагања* (нпр. у пиће које конобар послужује госту кришом се сипа отров).⁶⁴ Тако, ако лице А хоће из

гим случајевима у којима изостаје кривица оруђа (нпр. неурачунљивости). Супротно Ј. Бутуровић, 196, који ове ситуације сматра видом непосредног извршења.

⁶¹ Вид. нпр. Р. Bringewat, 268; К. Kühl, 662.

⁶² Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 666, ограничавају отклоњиву заблуду на не свесни нехат. Ово ограничење не делује нам међутим логично. Границу је могуће евентуално поставити у односу на нехат у целини, а не и према појединим његовим врстама. Иако непосредни извршилац предвиђа штетне последице, и овде посредни извршилац боље сагледава чињенично стање од њега, што омогућава искоришћавање овог дефицита (слично Р. Hünerfeld, 236; С. Roxin [2003], 30 31).

⁶³ То не важи само за искоришћавање постојећег стања заблуде већ и других стања. Тако би давање оружја параноику, који је већ био решио да усмрти, такође могло да представља посредно извршилаштво (тако R. Rengier, 357).

⁶⁴ V. Krey, 41; J. Wessels, W. Beulke, 201. Посредно извршилаштво може шта више представљати и један споља посматрано минималан допринос, нпр. на молбу

обести да пуца на страшило у пољу и замоли колегу Б да му позајми своју сачмару, а колега види да овај заправо превиђа да пуца на скитницу, Б представља посредног извршиоца, иако само искоришћава актуелно стање заблуде.⁶⁵ Иако стоји да се ова ситуација према нашем праву и ограниченој акцесорности може квалификовати и као помагање у нехатном делу извршиоца,⁶⁶ такво решење није догматски прихватљиво. Ем што у том случају таквог помагача незаслужено привилегује могућност ублажавања казне (чл. 35, ст. 1 КЗ), ем што се такође ради о позицији искоришћавања подређене улоге другога, одлучне за заснивање посредног извршилаштва.

Како наш законодавац, у смислу заступане ограничене теорије кривице, са стварном заблудом о обележјима кривичног дела по дејствима изједначава стварну заблуду о стварним околностима која би дело чинила дозвољеним (чл. 28, ст. 2 КЗ), посредно извршилаштво је могуће и у погледу искоришћавања такве погрешне представе. Тако можемо замислити да се некоме фингира постојање позиције која омогућује искључење противправности дела, нпр. другоме се лажно представља да га једно лице управо напада, чиме се посредно проузрокује повреда таквог „нападача“. Овде је такође реч о констелацији посредног извршилаштва искоришћавањем стварне заблуде, иако не толико вероватне у животу.

2.3.4. Оруђе у правној заблуди

Посредно извршилаштво може засновати и искоришћавање неотклоњиве правне заблуде другога (чл. 29 КЗ). Тако можемо замислити да професор кривичног права, којем је сметала бука коју је стално правило комшијско дете, намерно да̂ оцу детета неистинит савет како овај може да искористи своје родитељско право да испребија своје дете, што овај и учини, наневши детету телесне повреде.⁶⁷ Иако су ситуације неотклоњиве правне заблуде ретке у пракси, комшија је имао основа да поверује ономе што му је представио стручњак за кривично право. Отуда се његова заблуда према околностима може сматрати неотклоњивом. Овде је посредни извршилац телесног повређивања професор.

болесника да му се донесе чаша воде у којој би растворио медикамент, друго лице доноси воду иако спознаје да је уместо лека болесник омашком узео отров (Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 665). Супротно, Ј. Бутуровић, 193, према којем помагање не може прерасти у посредно извршилаштво. Слично и W. Joecks, 1018, 1025, који сматра да искоришћавање постојеће заблуде заслужује да буде вредновано тек као саучесништво.

⁶⁵ С. Roxin (2003), 30.

⁶⁶ Тако сличну ситуацију тумачи З. Стојановић, 174.

⁶⁷ Вид. А. Koch (2008a), 401.

Нешто су комплексније ситуације отклоњиве правне заблуде. Још један необичан пример из немачке судске праксе представља случај „мачјег краља“.⁶⁸ Троје оптужених су живели заједно у неуротичном односу исплетеном од мистицизма и празноверице. Двоје њих су вештим манипулисањем, триковима и симулирањем парапсихолошких способности убедили трећег у постојање тзв. краља мачака, који прети људима и човечанству. Обманути је био заљубљен у једну од ових превараната, која је дознала да се једна њена стара љубав у међувремену оженила. Опијена мржњом и љубомором, преваранткиња је одлучила да њен послушник усмрти супругу своје старе љубави. Убедивши послушника да мачји краљ „тражи људску жртву“, она је спас човечанства условила смрћу супруге. Обманути је наравно знао да је убиство забрањено, али је био од стране своје љубавнице уверен да божански захтев „мачјег краља“ ставља ову забрану ван снаге. Он је покушао убиство несрећне жене, али срећом није био успешан у својој „мисији“.⁶⁹ Учинио је одговарао за овај покушај убиства, али је суд исто закључио и у погледу љубавнице, само као посредног извршиоца.

У страној литератури је подељен став да ли искоришћавање отклоњиве правне заблуде представља вид подстрекавања или посредног извршилаштва. У прилог подстрекавању говори чињеница да се овде ради о одговорном непосредном извршиоцу, независно од тога што отклоњива правна заблуда подразумева могуће ублажавање казне.⁷⁰ У супротном би и друге ситуације које не искључују одговорност извршиоца али је умањују, нпр. битно смањена урачуњљивост (чл. 23, ст. 3 КЗ), малолетство или одољива сила и претња (чл. 21, ст. 2 КЗ), такође водиле посредном извршилаштву, чиме би принцип одговорности као граничник посредног извршилаштва заправо био напуштен.⁷¹ Ипак, већина аутора заступа становиште да и отклоњива правна заблуда води посредном извршилаштву,⁷² јер није одлучно

⁶⁸ BGHSt 35, 347.

⁶⁹ Вид. детаљније Н. Braunschneider (Hrsg.) *et al.*, 138 и даље.

⁷⁰ Овај став заступају нпр. Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 669; Michael Köhler, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Springer, Berlin Heidelberg 1997, 509; G. Stratenwerth, L. Kuhlen, 233. У случају искоришћавања већ постојеће правне заблуде не би се радило о подстрекавању већ о (психичком) помагању.

⁷¹ V. Krey, 54.

⁷² На пример, Georg Freund, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Personale Straftatlehre*, Springer, Berlin Heidelberg 2009², 398; W. Gropp, 343 фн. 63; F. Haft, 202; B. Heinrich, 195; Rolf Dietrich Herzberg, „Abergläubische Gefahrabwendung und mittelbare Täterschaft durch Ausnutzung eines Verbotsirrtums“, *Juristische Ausbildung* 1/1990, 22; U. Kindhäuser, 332; R. Rengier, 358; C. Roxin (2003), 37 (чинећи изузетак ако заблуда није изазвана већ само искоришћена); U. Weber, 705; J. Wessels, W. Beulke, 205. У српској литератури искоришћавање правне заблуде као могућу ситуацију посредног извршилаштва препознаје Н. Јованчевић, 193.

нормативно вредновање заблуде већ психолошка структура владања, која показује да је неко искористио непознавање права другог. Не би било толико важно да ли је непосредни извршилац своје понашање скривио колико да ли је други успео да га подвргне својој власти. Онај ко зна за дефицит у познавању права другог и то користи – у сличној је позицији као и онај ко искоришћава нечије непознавање чињеничног стања. Иако је тачно да се и овде ради о искоришћавању погрешне представе другог, чињеница да је законодавац кривично-поправно дејство отклоњиве правне заблуде везао тек за умањење кривичне одговорности, а не и за њено искључење – умањује снагу евентуалних приговора. Осим тога, за разлику од искоришћавања стварне заблуде, овде се одговорност саучесника не би везивала за нехатно, већ за умишљајно дело извршиоца, што сасвим задовољава на плану кажњавања. Отуда закључак о подстрекавању сматрамо догматски доследнијим и криминално-политички пожељнијим.

2.3.5. *Одољива сила или претња у односу на оруђе*

Владајуће је становиште да *одољива сила*, односно *претња*, ако не воде искључењу противправности или кривице – не воде ни посредном извршилаштву. Многи аутори, позивајући се на принцип одговорности, одбацују посредно извршилаштво принуђача, сматрајући однос подстрекавањем.⁷³ Овај став је могућ јер оруђе овде поступа умишљајно, иако је његова одлука у неку руку изнуђена злом које се већ примењује или му се ставља у изглед. Како је овде могуће применити институт *крајње нужде*, од њеног постојања зависи и питање кривичноправног значаја одољиве силе и претње. Ако лице А, хотећи да се освети противнику Б, уцени лице В одавањем неке осетљиве тајне у случају да овај не учини неко зло лицу Б, позивање лица В на крајњу нужду може отпасти једино ако је учињено зло веће од зла које му је претило (чл. 20 КЗ). Српски законодавац крајњу нужду сматра основом искључења противправности, иако допушта да претње високог интензитета, које ипак не могу да доведу до искључења противправности дела, имају значаја на плану одмеравања казне. Могуће је наине да учиниоцу казна буде ублажена, или чак да у случају нарочито олакшавајућих околности од ње буде и ослобођен (чл. 20, ст. 3 КЗ). Ако дело лица В буде учињено у крајњој нужди, посредни извршилац кривичног дела биће лице А.⁷⁴ Ако то није случај, А остаје подстрекач на недело, али ће се примена одољиве силе односно претње у односу на лице В евентуално уважити преко могућности ублажавања казне (чл. 21, ст. 2 КЗ).

⁷³ Вид. нпр. А. Koch (2008b), 496; R. Rengier, 359. Супротно Н. Frister, 368; С. Roxin (2003), 23.

⁷⁴ Слично и М. Ђорђевић, 59 60.

2.4. Недостаци оруђа на плану мотива

Школски пример заблуде о мотиву представљало би лажно представљање неке да његова супруга годинама одржава ванбрачне везе са другим мушкарцима, што, како лажљивац подмукло претпоставља, наведе мужа да супругу испребија и тешко повреди. Овде се обмањивање не односи на дело и његова обележја (супруг одлично зна да тешко повређује супругу) већ на *разлоге* због којих је до повређивања уопште дошло. Иако навођење неистинитих разлога, за које се претпоставља да ће довести до жељеног понашања другог лица, представља стварање одлуке код другог, ипак се не ради о фактичком владању другим лицем које би омогућило закључак о посредном извршилаштву. Отуда је у нашем примеру реч о подстрекавању, а не о посредном извршилаштву.⁷⁵

Од искоришћавања заблуде о мотиву дела треба даље разликовати оне ситуације које се тичу висине невредности учињеног недела, као нпр. када лице А потакне лице Б да разбије скупоцену кинеску вазу лица В, представљајући да се ради тек о безвредној имитацији (вид. чл. 212 КЗ). Једно схватање налази да се овде ради о посредном извршилаштву јер и овде једно лице управља догађањем, али само под условом, као у нашем примеру, да постоји *знатно одступање* оствареног неправу у односу на претпостављену невредност.⁷⁶ Друго схватање ипак заступа идеју о подстрекавању, с обзиром на то да је непосредни извршилац, свестан свих обележја бића дела, потпуно кривично одговоран.⁷⁷ Умишљај подстрекача узео би се у обзир тек приликом одмеравања казне. Начелно, не чини нам се прихватљиво прављење разлике ако се искоришћавање заблуде и остварење дела од стране непосредног извршиоца односе на исто биће дела, независно од тога што је и унутар једног истог кривичног дела могуће степеновање невредности. Лице А остаје подстрекач и када лицу Б лажно представља да ће противправно лишење слободе које овај планира у односу на В трајати само неколико сати, иако А зна да ће се радити о вишенедељном затварању.⁷⁸ Другачији закључак би даље релативизовао разграничење извршилаштва и саучесништва водећи правној несигурности. Али, ако А искоришћава незнање лица Б у односу на затварање које траје дуже од тридесет дана (вид. чл. 132, ст. 3 КЗ), онда се ова заблуда тиче околности која утиче на квалификацију дела.⁷⁹ И у том случају, међутим, не постоје довољни разлози због

⁷⁵ Тако и С. Roxin (2003), 41.

⁷⁶ Вид. нпр. Н. Frister, 363; К. Kühl, 673; С. Roxin (2003), 42.

⁷⁷ Р. Hünerfeld, 243; Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 667; А. Koch (2008а), 402; R. Rengier, 360; G. Stratenwerth, L. Kuhlen, 234.

⁷⁸ Роксинов пример (С. Roxin [2003], 42).

⁷⁹ Слично је и у претходном примеру, где лице Б, које разбија скупоцену вазу у заблуди у односу на вредност, одговара у границама чл. 212, ст. 1 КЗ, док лице

којих се и у овој варијацији не би радило о подстрекавању, овај пут у односу на тежи облик кривичног дела.⁸⁰ Стога нам је друго схватање прихватљивије.

Нејасно је како ценити случај у којем једно лице манипулише *зблудом о личности* другога. Тако можемо замислити да лице А сазна да му Б на једном изолованом месту спрема заседу, у којој планира да га усмрти. На место заседе, изговором да хоће помирење, он пошаље свог непријатеља В, који је сличне грађе као он. Сходно очекивању, Б у магновењу усмрти лице В уместо њега. Закључак о посредном извршилаштву овде је сумњив јер је убица потпуно кривично одговоран,⁸¹ његова *error in persona* не искључује одговорност за убиство. Отуда је тешко говорити о његовој инструментализацији од стране посредног извршиоца. Ни закључак о подстрекавању међутим није могућ, јер не постоји никакав психички контакт између лица А и лица Б, а одлука је већ донета.⁸² На концу, тешко може бити говора о помагању,⁸³ јер А није никако допринео делу лица Б, штавише помогао је да се његов план изјалови.⁸⁴ Иако ниједно решење није без могућих приговора, с обзиром на то да се принцип одговорности и у другим ситуацијама повлачи пред критеријумом власти над делом, закључак да је лице А у овој ситуацији ипак посредни извршилац – сматрамо најприхватљивијим.

3. ЗАБЛУДЕ ПОСРЕДНОГ ИЗВРШИОЦА И ОРУЂА

Умишљај посредног извршиоца мора да обухвати сва обележја објективног бића. Уколико лице-оруђе учини више него што је посредни извршилац планирао, вишак треба сматрати *ексцесом* за који посредни извршилац не треба да одговара.⁸⁵ Ако родитељ пошаље

А одговара у границама чл. 212, ст. 2 или 3 КЗ. Интересантан пример налазимо у немачкој судској пракси (BGHSt 1, 368). Група америчких војника је 1945. године стрељала једно лице, јер им је други свесно лажно представио да је овај претходно усмртио неколико страних радника. Овај је заправо само хтео из ниских побуда да његов противник буде уклоњен, а претпоставио је како ће поступити амерички војници. Амерички војници су извршили убиство, а обмањивач као посредни извршилац тешко убиство из ниских побуда (детаљније вид. Claus Roxin, *Täterschaft und Tatherrschaft*, Walter de Gruyter, Berlin – New York 2000⁷, 213). Иако се и овде радило о заблуди о мотиву, овде она није била неутрална у односу на обележја дела већ је утицала на квалификацију.

⁸⁰ Тако и G. Stratenwerth, L. Kuhlen, 235.

⁸¹ Ово је данас ипак владајуће схватање. На пример, P. Cramer, G. Heine, 498; H. Frister, 364; K. Kühn, 673; C. Roxin (2003), 45.

⁸² Схватање о подстрекавању заступају нпр. R. D. Herzberg, 25; V. Krey, 58.

⁸³ На пример, A. Koch (2008a), 402.

⁸⁴ C. Roxin (2003), 46.

⁸⁵ Тако B. Heinrich, 200; U. Kindhäuser, 328.

делинквентног 10-годишњака да му из продавнице изнесе флашу скупог алкохолног пића, па дете на излазу из радње ухвати запослени радник, родитељ неће одговарати и за разбојничку крађу ако није знао да је дете са собом понело и нож, којим је припретило раднику. Могућ је и експес посредног извршиоца. Тако, ако једно лице наведе друга лица на вршење разбојништва у односу на његовог супарника, давши им при том наводно средство за успављивање жртве за које само он зна да је заправо смртоносно, он представља подстрекача на разбојништво али и посредног извршиоца убиства супарника.⁸⁶ Остали одговарају само за разбојништво.

Како у објективно биће посредног извршилаштва спада и управљање над лицем-оруђем, ова околност такође мора бити обухваћена умишљајем. Ту су замисливе две ситуације заблуде. Могуће је најпре да је посредни извршилац умислио да има власт над другим, док други заправо одлично зна шта ради. Овде објективно постоји однос подстрекавања, а тек на субјективном плану лице погрешно представља да је други само његово оруђе. Како умишљај учиниоца не може да надомести објективну стварност, реч је о односу две могуће квалификације: подстрекавања и (неподобног) покушаја посредног извршилаштва. Лоша страна другог решења јесте то што оно не одговара чињеничном стању. Повреда правног добра од стране непосредног извршиоца овде је стварно наступила, па се закључак о некаквом „покушају“ показује као обична фикција која не одговара стварности. Због тога треба закључити да се покушај посредног извршилаштва овде повлачи пред подстрекавањем.⁸⁷

У обрнутој ситуацији једно лице верује да само подстрекава другог на какво недело, не знајући да овај заправо и није кривично одговоран (нпр. душевно је болестан). На објективном плану постоји дакле однос посредног извршилаштва, а на субјективном плану тек подстрекавање. Према владајућем схватању овде је реч о подстрекавању, јер је његова невредност у целости садржана у посредном извршилаштву као тежем виду остварења кривичног дела.⁸⁸ Лоша страна овог решења могућа је у оним кривичноправним системима, који акцесорност као услов саучесништва везују за умишљајно противправно дело извршиоца. Ако је умишљај субјективно обележје бића дела, чија противправност није могућа без остварења свих обележја, објективних и субјективних, онда ни противправног дела

⁸⁶ Случај „соне киселине“, BGHSt 30, 363 (вид. детаљније Н. Braunschneider [Hrsg.] *et al.*, 194).

⁸⁷ Слично нпр. В. Heinrich, 199; Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 671; С. Roxin (2003), 69; Ј. Wessels, W. Beulke, 206. Покушај подстрекавања заступају нпр. U. Ebert, 199; P. Hünerfeld, 245.

⁸⁸ В. Heinrich, 199; Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 671; R. Rengier, 366; С. Roxin (2003), 68; Ј. Wessels, W. Beulke, 206. У нашој литератури ово решење заступа Ј. Бутуровић, 195.

извршиоца нема без његовог умишљаја. У ситуацијама где је лице-средство само недолозно оруђе, овај услов није испуњен, те преостаје да се поступање онога који делује „из позадине“ квалификује тек као (неподобан) покушај подстрекавања.⁸⁹ Иако је таква квалификација могућа и према нашем праву (вид. чл. 34, ст. 2 КЗ), овде постоји довршено подстрекавање, јер наше право не поставља захтев умишљајног противправног дела извршиоца као услов саучесништва.

Спорно је како вредновати ситуације *error in persona vel objecto* лица-средства. Ако се посредник забуни у погледу идентитета жртве (нпр. медицинска сестра да инјекцију с отровом болеснику у кревету поред), ова забуна према једном схватању делује у односу на посредног извршиоца као тзв. промашени ударац (*aberratio ictus*), па би овај одговарао као посредни извршилац за покушај умишљајног убиства у стицају са нехатним лишењем живота које се догодило. Ово решење, како се сматра, наметнуто је због специфичности односа посредног извршиоца и оруђа. Ако је посредник тек (људско) оруђе, онда нема разлике да ли је сам посредни извршилац лоше управлио средством (нпр. лоше пуцао погодивши оног кога није желео да погоди), или је сам посредник као ангажовано средство промашео.⁹⁰ Друго схватање примењује општа правила о стварној заблуди и прави разлику према томе да ли се ради о ирелевантној заблуди о лицу односно објекту, или о релевантној заблуди о каузалној вези (*aberratio ictus*).⁹¹ Одлучно је да ли се људско оруђе држи упутстава посредног извршиоца, или се дефинисање објекта дела удаљава од овог плана. Ако је посреднику препуштено да сам определи објект дела, радило би се и у односу на посредног извршиоца о ирелевантној заблуди о лицу, односно предмету, док би само у другој варијанти постојао „промашени ударац“.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У српској литератури постоји неповерљив став према ширем прихватању института посредног извршилаштва. То је, с једне стране, последица идеја чврсто прихваћених у старијој доктрини, а с друге, резултат строго схваћене ограничене акцесорности саучесништва. Ако неко искористи неурачунљивог за извршење неког дела, овај неће бити кривично одговоран, али ће лице које ово стање искоришћава представљати подстрекача. Разлике на плану кажњавања

⁸⁹ На пример, U. Ebert, 199.

⁹⁰ В. Heinrich, 200; Н. Н. Jescheck, Т. Weigend, 672; С. Roxin (2003), 71; U. Weber, 503.

⁹¹ Тако U. Kindhäuser, 341; G. Stratenwerth, L. Kuhlen, 103; J. Wessels, W. Beulke, 207.

заправо и нема, што такође иде у прилог таквом закључку. Посредно извршилаштво се прихвата само у оним ситуацијама када се због попуњавања празнина у кажњавању такав исход сматра изнуђеним. Ипак, чињеница да се једно лице другим служи као оруђем за остварење властитих циљева, показује да ово решење не осликава природу односа који се овде успоставља, што се види и из изложених примера.

У српском Кривичном законнику нема посебне одредбе о посредном извршилаштву, а није је било ни у ранијим прописима, па је његово дефинисање и делокруг примене препуштен теорији и пракси. У стручној литератури се последњих година чине предлози да посредно извршилаштво нађе своје место у Кривичном законнику.⁹² Не само да би такво решење било на линији начела законитости, које захтева да улога сваког учесника у делу буде што прецизније вреднована,⁹³ већ је то према нашем схватању неопходна претпоставка ширем прихватању овог института у судској пракси. Таква одредба, налик чл. 25, ст. 1 немачког Кривичног законика, могла би да гласи: „Извршилац је лице које врши кривично дело непосредно или посредством другог лица“.

Dr. Igor Vuković

Assistant Professor

University of Belgrade Faculty of Law

ON SITUATIONS OF INDIRECT PERPETRATION IN SERBIAN CRIMINAL LAW

Summary

Criminal law recognizes three possible forms of perpetration: direct perpetration, indirect perpetration and joint perpetration. Indirect perpetrator (principal by proxy) is a person who commits an offence through another person (agent). Principal controls acts of the agent because he has superior knowledge or superior will, which enables him to effectuate his own ideas through the agent. Typical example of indirect perpetration is exploitation of a child or an insane person for a criminal offence. Situations in which there is a need for this construction have not yet been clearly defined in Serbian literature. The distinction between principal by

---

⁹² Вид. нпр. М. Ђорђевић, 60.

⁹³ Љ. Лазаревић, 187.

proxy and abettor is particularly complex, given that, according to Serbian law and accepted principle of limited dependence of the accessory liability on the principal offence, accessory liability is possible without guilt of the direct perpetrator. The author discusses typical situations of indirect perpetration and its possible implications in the application of law.

Key words: *Principal by proxy. – A person as an instrument. – Control over the Act. – Errors of the principal and the agent.*